

A Német Lovagrend és a tatárok a 13. században

Pósán László

egyetemi tanár, Debreceni EgyetemTörténelmi Intézet

KIVONAT

A tanulmány a latin kereszténység északkeleti régióját (Litvánia, Poroszország, Lengyelország, német lovagrendi területek) és az orosz fejedelemségeket (Halics, Volhínia, Vlagyimir, Novgorod) mutatja be a mongol hadjáratok időszakában. A Német Lovagrend felemelkedését, a régió hatalmi viszonyait és a pápai hatalom gyakorlásának forrásait ismerhetjük meg. A tatár Arany Horda árnyékában a lovagrend a pogány poroszok elleni keresztes hadjáratokban és a tatároktól függő orosz fejedelmekkel szembeni harcol. A 13. század végétől azonban a Német Lovagrend számára a pogány fenyegetést már nem a tatárok, hanem a korábban szövetséges litvánok jelentették.

KULCSSZAVAK: Német Lovagrend, tatárok, pápai hatalom, Litvánia, Poroszország, orosz fejedelemségek, Arany Horda

Az orosz fejedelemségek nagy részének meghódítása után a latin kereszténységet, a lengyel és a magyar területeket sújtó mongol invázióhoz¹ kapcsolódóan a nagy egyházi lovagrendek közül a források általában a templomosokról és a johannitákról emlékeztek meg, a harmadik nagy lovagrendről, a Német Lovagrendről azonban csak a tatárjárásként emlegetett események utáni időszakban tettek említést. Arról, hogy Sziléziában, a lignitzi csatában (1241. április 9.) II. Henrik herceg seregében templomos lovagok is harcoltak a tatárok ellen, egy kortárs beszámoló is tanúskodott. Ponce d'Aubon francia templomos lovag IX. Lajos francia

1 B. Szabó 2007, 83–140.; Chambers 1979.; Jackson 2014, 63–68.; Strakosch–Grassmann 1893.

királyhoz írott levelében arról számolt be, hogy az ütközetre a sziléziai templomos rendbirtokok 500 fegyverest állítottak ki, de közülük csak kevesen voltak a templomos lovagok szervezetének tagjai. A csatában 3 templomos lovag és 2 szolgálótestvér vesztette életét, továbbá számos fegyveresük.² A templomosok részvételét a tatárokkal szembeni sziléziai küzdelemben az a körülmény is valószínűsíti, hogy első birtokukat II. Henrik herceg apjától, I. (Szakállas) Henriktől kapták 1226-ban, és ezt 1229-ben újabb adományok követték. A későbbi csatahelyen, Liegnitz városában is alapíthattak saját kommandát.³ II. Henrik herceg éppen 1241 elején, Sydlo vár környékén adományozott a templomosoknak 100 Hufe földet.⁴ Javaik, birtokaik védelmében, valamint szerzeteslovagi fogadalmukból, élethivatásukból következően nem kétséges, hogy a templomosok harcba szálltak a tatárokkal szemben. Ugyanez mondható el a johannitákról is, akik a templomosoknál korábban, a 12. század második felében, vélhetően már 1163-ban rendelkeztek egy rendházzal és birtokokkal Sziléziában. Az 1180-as évektől a boroszlói (Breslau, Wrocław) püspökök különösen pártfogásukba vették Szent János lovagjait, de a sziléziai hercegek is támogatták őket.⁵

A Német Lovagrend esetében viszont nem mondható el, hogy a tatárjárás korában komolyabb birtokokkal rendelkezett volna Sziléziában. Szakállas Henrik herceg 1222-ben ugyan a német szerzetes lovagoknak is adományozott különböző javakat, birtokokat,⁶ de azok messze elmaradtak a templomos és johannita birtokoktól. A 13. és 14. századi, azaz a régebbi forrásokban sehol sem emlékeztek meg arról, hogy a Német Lovagrend a sziléziai herceg zászlaja alatt részt vett volna a tatárok elleni liegnitzi csatában. A poroszországi feljegyzésekben, krónikákban az, hogy 1241-ben a német szerzetes lovagok is harcoltak a mongolokkal, csak a 15. században tűnt fel. Ez az információ a konstanzi zsinat idejéből származott, ahol a lovagrendi – lengyel-litván konfliktus kérdését is tárgyalták.⁷ A Német Lovagrend a múltból vett példák között említette a liegnitzi csatát, hogy azzal is bizonyítsa a kereszténység ellenségeivel szembeni elkötelezettségét. Ezek közé tartozónak tartotta Jagelló lengyel királyt is. A lovagrend főprokurátora, Peter von Wormditt 1416-ban azt állította, hogy a magukat kereszténynek valló lengyelek a 13. században átengedték a földjükon a tatárokat és a litvánokat Sziléziába, ahol a velük vívott ütközetben Henrik sziléziai herceg és Poppo von Osterna, a Német Lovagrend nagymestere is életét vesztette.⁸ A 13–14. századi poroszországi forrásokhoz hasonlóan a sziléziai kútfők sem tudtak arról, hogy a Német Lovagrend részt vett volna a liegnitzi ütközetben. Ezekben is csak a 15. századtól találkozunk azzal, hogy Poppo von Osterna vezetésével egy lovagrendi csapattest harcolt a tatárokkal és a harcban a nagymes-

2 MGH SS XXVI, 604.; MGH SS XXII, 535.; Borchardt 2001, 237.; Chambers 1979, 99.; Hunyadi 2019, 114.

3 Nowak 1983, 84.; Powierski 1996, 157–158.

4 CDS VII,1. Nr. 564.

5 Lerche 1912, 10–12.; Powierski 1996, 157.

6 Powierski 1996, 158.

7 Bar 2020, 35–54.; Pósán 2016, 65–84.; Pósán 2020, 89–106.

8 Berichte Nr. 151.

ter is elesett.⁹ A késő középkori beszámolók alapján voltak, akik fenntartások nélkül elfogadták, hogy Poppo von Osterna nagymester vezetésével a Német Lovagrend katonai segítséget nyújtott II. Henrik sziléziai hercegnek a liegnitzi csatában,¹⁰ a többség azonban a régebbi forrásokat is figyelembe véve megkérdőjelezte ezt az állítást, annál is inkább, mert az emlegetett Poppo von Osterna jó pár évvel később, 1253 és 1256 között volt a Német Lovagrend nagymestere, így nem eshetett el a tatárok elleni összecsapásban.¹¹ Az természetesen elképzelhető, hogy a Rend sziléziai birtokainak néhány lovagja és pár fegyverese ott volt a liegnitzi csatában, de a 15. századi forrásokban olvasható információkat kétellyel kell kezelnünk. A sziléziai történésektől eltérően az, hogy a Magyarországot sújtó mongol támadással összefüggésben a forrásokban miért nem olvashatunk semmit a Német Lovagrendről, nagyon is egyértelmű: II. András király még 1225-ben kiűzte országából az önálló territoriális hatalmat megteremteni akaró német lovagokat.¹²

A tatárokkal összefüggésben a korabeli források csak a latin keresztény Európa keleti részét (Lengyelország, Magyarország) sújtó 1241/42. évi invázió után néhány évvel később szóltak a Német Lovagrendről. Elsősorban a pápai oklevelek foglalkoztak azzal, hogy a tatárok ellen a német szerzetes lovagoknak hadba kellene vonulniuk. Politikai céljai megvalósításában a Szentszék komoly szerepet szánt a lovagrendnek.¹³ A lengyel és a magyar területek feldúlását követően 1242 elején ugyan Batu kán váratlanul visszafordította seregét, de a tatár veszély mindkét ország, s ezzel együtt a latin kereszténység egésze számára folyamatosan jelenlévő politikai realitás lett, mert az orosz fejedelemségek behódoltak Batu kán előtt, és a Rusz jelentős része mongol uralom vagy befolyás alá került. A tatár hatalom veszélyes közelségbe került a nyugati kereszténységhez, így az ellene szervezendő kereszties háború terve a pápai politika egyik fontos iránya lett. A Kúria a kereszties háborús terveiben központi szerepet szánt a Német Lovagrendnek, de egy tatárelenes keresztény összefogásban, szövetségben számított az ortodox orosz fejedelmek részvételére is.¹⁴ Az 1245. évi lyoni zsinat egyik témája a tatárok elleni háború és az Európa keleti részeire irányuló missziós tevékenység kérdése volt. Ez utóbbival összefüggésben a Rusz nyugati részein a latin és az ortodox egyházak közötti schisma áthidalásának, felszámolásának kérdése is szóba került. A zsinat egyik résztvevője egy bizonyos *archiepiscopus ruthenus nomine Petrus* volt, akit a tatárok elűldöztek egyháztartományából. Ő a Kijevtől nem messze fekvő Belgorod püspöke lehetett.¹⁵ A Szentszék Russzal kapcsolatos politikájában a tatárokkal szembeni fellépés összekapcsolódott az egyházi unió megteremtésének programjával. 1245 áprilisában Giovanni

9 Vita Sanctae Hedwigis 569.

10 Chambers 1979, 98.

11 Jasiński 1991, 117.; Jähniq 2015, 301.; Militzer 2005, 27.; Sarnowsky 1994, 254–255.; Sarnowsky 2007, 119.

12 Pósán 2019, 70–71.; Pósán 2021, 81–89.

13 Sarnowsky 1994, 256–257.

14 Prinz-Aus der Wiesche 2004, 65.

15 Ruotsalo 2001, 154.

de Plano Carpini vezetésével egy küldöttség indult Lyonból a tatár nagykánhoz, de a pápa megbízásából útközben több lengyel herceggel, valamint a halicsi és volhíniai fejedelmekkel is tárgyalásokat folytatott. A küldöttség 1247-ben tért vissza Magyarországon keresztül Lyonba, és többek között arról számolt be, hogy a mongolok újabb támadást terveznek a latin kereszténység, elsősorban Lengyelország és Magyarország ellen. A halicsi és volhíniai fejedelmekkel folytatott tárgyalásairól viszont reményt keltően számolt be. Elmondása szerint Danyiil és Vaszilko fejedelmek készek voltak elismerni a pápát atyjuknak és uruknak, a szent római egyháznak pedig anyjuknak és tanítójuknak. Az orosz fejedelmek nyugat felé fordulását az a remény táplálta, hogy onnan segítséget, támogatást kaphatnak a tatárokkal szemben.¹⁶ Carpini beszámolóját a Szentszék úgy értelmezte, hogy az orosz fejedelmek készek lennének engedelmeskedni a pápának. A 13. század közepe táján reális lehetőségnek tűnt az ortodox egyház alávetése Róma főségének.¹⁷ 1247. szeptember 7-én a pápa az orosz földek legátusává nevezte ki Albert rigai érseket.¹⁸ 1248. január 22-én a Szentszék felszólította Alekszander Nyevszkij fejedelmet, hogy ő is legyen tagja a tatárokkal szemben formálódó szövetségnek, és a Német Lovagrenddel együtt vonuljon hadba a mongolok ellen.¹⁹ A Danyiil és Vaszilko Romanovics fejedelmeknek 1248. január 23-án írt levelében IV. Ince pápa azt javasolta, hogy a tatárokkal szemben a Poroszföldön megtelepedett Német Lovagrendet hívják segítségül.²⁰ A lengyelországi és magyarországi pusztításokat követően a 13. század közepén kifejezetten negatív kép élt a tatárokkal kapcsolatban Európában, így a Német Lovagrend tagjai körében is. Párizsi Mátyás krónikájának feljegyzése szerint például Heinrich von Thüringen német szerzetes lovag meg volt győződve arról, hogy a tatár uralkodó gyermekeket falt fel.²¹ De maga a krónikás is úgy vélte, hogy a tatárok a megerőszkolt szüzeknek levágták a mellét és megették azt.²² Annak ellenére, hogy a tatárok elleni harcban Róma vezető szerepet kívánt adni a Német Lovagrendnek, az a 13. század közepén nem volt abban a helyzetben, hogy Poroszországtól távol, a délnyugati sztyeppéken hadba vonuljon Batu kán seregei ellen. A német lovagok a korábban már meghódolt és megkeresztelkedett poroszok felkelésével és a Swantopolk danzigi fejedelem elleni háborúval voltak elfoglalva.²³ Ezt a problémát Róma már korábban is érzékelte, mert 1247. november 19-én IV. Ince Lengyelország, Poroszország és Pomeránia legátusává nevezte ki Jakob von Lüttichet, és azzal a megbízatással küldte az Alsó-Visztulához, hogy teremtsen békét a háborúzó felek között.²⁴ Megbízatása sikeresnek bizonyult, mert 1248. szeptember 9-én Swantopolk fejedelem és a

16 Hellmann 1954, 175.; Szcześniak 1956, 12–20.; Selart 2007, 210–216.

17 Ostrowski 1990, 522–550.

18 LUB I. Nr. 195.

19 HRM Nr. 78.; Winter 1960, 95–102.

20 PUB I,1. Nr. 204.

21 Matthaedi Parisiensis 77.

22 Matthaedi Parisiensis 273.

23 Pósán 1996, 147–157.

24 PUB I,1. Nr. 195., 200.

Német Lovagrend előzetes békét kötött, majd két hónappal később, 1248. november 24-én a végleges békeszerződést is aláírta.²⁵ Róma már a tárgyalások megkezdését követően elérhető közelségűnek látta azt, hogy a latin kereszténység szomszédságában lévő rusz fejedelmet megnyerheti a katolicizmus számára, és részvételükkel létrehozható egy tatárellenes szövetség. Az Alekszandr Nyevszkij fejedelemnek írt levelében IV. Ince 1248. szeptember 15-én kifejtette, hogy nagy öröme szolgálna, ha a fejedelem katolikus hitre térne, Pszkov városában pedig létre lehetne hozni egy latin püspökséget.²⁶ Szintén Jakob von Lüttich legátus közvetítésével 1249. február 7-én Christburgban (Dzierżoń, Lengyelország) a Német Lovagrend békét kötött a lázadó poroszokkal.²⁷ Hans Patze szerint a Szentszék a tatárokkal szembeni szövetség létrehozását különösen fontosnak tartotta, s ennek érdekében vállalt olyan aktív szerepet a Német Lovagrend, a danzigi fejedelem és a poroszok közötti béke megteremtésében.²⁸ A Litvániában történtek szintén komoly reményeket keltettek, hogy a pápai politika céljai megvalósíthatók. A litván területek feletti főhatalmat megteremtő Mindaugas 1250 elején belső helyzetének megerősítése érdekében késznek mutatkozott a katolikus hit felvételére.²⁹ A Német Lovagrend egyik lovagja és egy Parmus nevű litván bojár Rómába indult, hogy erről beszámoljanak a pápának, és hozzájárulását kérik, hogy a litván fejedelmet keresztény uralkodóhoz méltón királlyá koronázzák.³⁰ 1250 végén vagy 1251 elején Mindaugas fejedelem a családjával és nagyszámú katonai kíséretével együtt meg is keresztelkedett (*Mindowe rex eiusque uxor Marta baptisantur*).³¹ A keresztelési szertartást a Német Lovagrend papjai végezték.³² Az 1241 nyarán írt pápai oklevelek már egyértelműen a litván nagyfejedelem megtéréséről tudósítottak, továbbá a Litvániában létrehozandó egyházszervezetről, a felépítendő templomokról és az egyházi-vallásos élet megindításáról rendelkeztek.³³ 1251. július 17-én IV. Ince pápa Szent Péter (azaz a római egyház) pártfogásába és oltalmába vette Mindaugas fejedelmet és családját.³⁴ Ugyanezen a napon a pápa Heidenreich kulmi (Chełmno, Lengyelország) püspökhöz írt levelében beleegyezését adta a keresztény hitre tért litván nagyfejedelem megkoronázásának előkészületeihez, és megbízta a koronázás lebonyolításával.³⁵ Felszólította a Német Lovagrend livóniai tartományi mestert (*Landmeister, provincialis magister*), Andreas von Stritlandot, hogy támogassa Mindaugas megkoronázását és a Szentszék terveinek megvalósulását.³⁶ 1253 májusában Mezzanum

25 PUB I,1. Nr. 207., 213.

26 VMPL I. Nr. 96.; Hellmann 1954, 177.

27 PUB I,1. Nr. 218.; A christburgi szerződésről ld. Patze 1963, 417–483.; Weise 1964, 622–672.; Wenskus 1986, 391–412.

28 Patze 1973, 417–483.

29 Reimchronik Vers 3451–3496.

30 Reimchronik Vers 3505–3542.

31 Regesta Lithuaniae I. Nr. 241.

32 Reimchronik Vers 3543–3575.

33 MHP I. Nr. 101., 105., 106.

34 MHP I. Nr. 102.

35 MHP I. Nr. 104.

36 Reimchronik Vers 3539.

apátja, Opizo pápai legátusként azzal a megbízással érkezett lengyel földre, hogy ott keresztet hadat szervezzen a tatárok ellen. 1253. május 14-én az erről szóló pápai bulla is megjelent.³⁷ 1253 nyarán, valószínűleg júliusban került sor az első (és egyben utolsó) litván király megkoronázására. A koronát és a koronázási jelvényeket minden bizonnyal Andreas von Stritland tartományi mester készítette Rigában.³⁸ A királyi méltóságba való beiktatás a koronázás és az uralkodói jelvények átnyújtása mellett összekapcsolódott a szentelt olajjal történő felkenés szertartásával is, kifejezve azt, hogy az új király hatalma Istentől származik, és ezt a hatalmat az egyház közvetítésével nyerhette el. A keresztény királykoronázási szertartás középpontjában nem a tényleges koronázás, hanem a szentelt olajjal való felkenés állt.³⁹ Ez így volt Mindaugas koronázásakor is, egy pápai oklevél ezt hangsúlyozta (*in regem Lettowie oleo sacrato peruncti, regni succipimus diadema*), s nem azt, hogy a fejére került a korona.⁴⁰ A koronázási ünnepségen Mindaugas mellett a feleségét, Martát is királynévá koronázták.⁴¹ IV. Ince a római egyház különleges oltalmába vette az új litván királyt és országát.⁴² A Litvániában létrehozandó egyházszervezet élére 1253. augusztus 21-én a Német Lovagrend egyik papi tagját, egy bizonyos Christian testvért nevezte ki püspöknek.⁴³

Mindaugas nagyfejedelem megtérését és keresztény királlyá koronázását Róma a tatárokkal szembeni fellépés fontos eredményének tekintette, annál is inkább, mert Alekszandr Nyevszkij orosz fejedelmet nem sikerült megnyerni a mongolelleses szövetséghez. Alekszandr fejedelem 1252-ben testvérével, Andrejjel szemben tatár segítséggel biztosította maga számára Vlagyimirban a nagyfejedelmi trónt, egy másik tatár sereg pedig ugyanekkor Danyiil halicsi fejedelem ellen vonult, aki 1250-tól Andrej apósa (és szövetségese) volt.⁴⁴ A Perejaszlavl–Zalesszkijnél vívott csatában Andrej vereséget szenvedett a tatároktól, és Danyiil sem járt sikerrel.⁴⁵ Andrej Jaroszlavics elhagyta a Ruszt és Svédországba menekült, a halicsi fejedelem pedig igyekezett tovább erősíteni, még szorosabbra fűzni nyugati kapcsolatait.⁴⁶ Danyiil fia, Lev már 1247-ben feleségül vette a magyar király, IV. Béla Konstancia nevű lányát, másik fia, Roman pedig 1252-ban az osztrák Babenberg-ház örökösnejével, Gertruddal házasodott össze.⁴⁷ A tatárokkal szembeni keresztény összefogás ügye azonban egyáltalán nem alakult kedvezően, mert a Babenberg-örökség miatt Magyarország és Csehország között 1251-től egyre nagyobb lett az ellentét, és ez 1253-ban komoly háborúhoz vezetett, amelyben IV. Béla magyar király oldalán a szövetségesei, Danyiil halicsi, és veje, Bolesław

37 VMPL I. Nr. 107.

38 Hellmann 1954, 385–396.; Ivinskis 1954, 381.

39 Bartonieks 1987, 28–29.

40 LUB I. Nr. 243.

41 Ivinskis 1954, 382.

42 VMPL I. Nr. 106.

43 PUB I,1. Nr. 273.

44 Fennell 1973, 49–51.

45 Font 1998, 49–51.

46 Selart 2007, 221.

47 Font 2005, 250., 256.

krakkói fejedelmek is részt vettek.⁴⁸ Ebből arra következtethetünk, hogy a tatároktól 1252-ben a halicsi fejedelem nem szenvedett el komolyabb vereséget. Danyiil északi szomszédjával, az újonnan keresztény hitre tért Mindaugas litván uralkodóval is szövetségi viszonyt hozott létre: Svarn nevű fia Mindaugas egyik lányát vette feleségül.⁴⁹ Talán ennek a házasságnak (és politikai szövetségnek) is szerepe volt abban, hogy 1253-ban a litvánok mint a latin egyház új hívei a tatároknak adót fizető, így a kán fennhatóságát elismerő Novgorod ellen támadtak, de Vaszilij Alekszandrovics, a Vlagyimirban székelő Alekszandr Nyevszkij nagyfejedelem fia mint Novgorod ura visszaverte a támadást.⁵⁰ Ugyanebben az évben IV. Ince pápa jóváhagyásával Opizo, Mezzanum bencés apátja, pápai legátus a volhíniai Dorogicsinban (Drohicsin, Beloruszia) a Rusz királyává (*rex Russiae*) koronázta Danyiil fejedelmet, feleségét Salomét pedig királynévá.⁵¹

1254. május 19-én IV. Ince pápa ismételten keresztes háborúra szólította fel a tatárok és szövetségeseik (azaz a behódolt orosz fejedelmek) ellen célzottan a pogányok elleni harcot élethivatásként felvállaló Német Lovagrendet és uralma alá tartozó Livónia, Észtország és Poroszország keresztényeit.⁵² Minden bizonnyal ezzel függött össze az, hogy 1254 novemberében a mazóviai Raciąż-ban Burchard von Hornhausen helyettes tartományi mester szerződést kötött Semowit mazóviai herceggel és Danyiil halicsi uralkodóval, hogy a Német Lovagrend minden ellenséggel, így a tatárokkal szemben is támogatni, segíteni fogja őket.⁵³ Ugyanakkor az 1254 májusában meghirdetett keresztes hadjáratból e szerződésen kívül nem lett semmi, mert a Német Lovagrend a pogány poroszok ellen hadakozott.⁵⁴ A következő évben Róma újabb politikai lépéssel igyekezett szorosabbra fűzni a tatárelenes szövetséget, és megerősíteni Kelet-Európában a latin egyház befolyását. 1255. március 6-án IV. Sándor pápa Mindaugas kérésére hozzájárult ahhoz, hogy Litvániában örökletessé váljon az uralkodói hatalom, és engedélyezte, hogy egy katolikus püspök trónörökössé koronázza a litván király valamelyik fiát.⁵⁵ Ugyanezen a napon egy másik oklevelében üdvözölte Mindaugasnak a Rusz földjén elért hódításait (amelyek döntően Alekszandr Nyevszkij hatalmi, befolyási területeit érintették), és megerősítette őt azok birtokában.⁵⁶ Természetesen a litván és a halics-volhíniai fejedelmek nyugati orientációjú, alapvetően tatárelenes politikája az Arany Horda ura, Batu kán előtt sem maradt észrevétlen, és fel is lépett velük szemben. Az 1254/55. évi Halics elleni tatár támadás ismételten behódolásra kényszerítette Danyiil fejedelmet.⁵⁷

48 Font 2005, 257–258.; Hoensch 1989, 38–40.; Gładysz 2012, 302.

49 Hocij 1954, 409.

50 Selart 2007, 222.

51 Ivinskis 1954, 382.

52 PUB I,1. Nr. 289.

53 PUB I,1. Nr. 298.

54 Gładysz 2012, 303.

55 PUB I,1. Nr. 310.

56 PUB I,1. Nr. 311.

57 Font 1998, 121–122.

Ezzel párhuzamosan egy másik tatár sereg Magyarországra tört be.⁵⁸ A mongol támadás hírére IV. Sándor pápa 1255. augusztus 6-án keresztes hadat hirdetett Lengyelországban, Csehországban, Morvaországban és Ausztriában a kereszvény földeket fenyegető támadások ellen.⁵⁹ A Német Lovagrend a Raciaž-ban kötött szerződés ellenére nem küldött csapatokat Danyiil fejedelem megsegítésére, mert a Samland földjén élő pogány poroszokkal vívott harc kötötte le erőit és figyelmét. A Samland elleni lovagrendi támadás 1253 elején súlyos vereséggel végződött, és még a sereget vezető christburgi komtur, *Henricus dictus Stango* is elesett a harcban.⁶⁰ A következő évben IV. Ince, amikor Livóniában, Észtországban és Poroszországban a tatárok elleni fellépésre szólított fel, a pogány porosz földek meghódítására az egész Német-római Birodalomban keresztes hadjáratot hirdetett.⁶¹ 1255 elején II. Ottokár cseh király és Habsburg Rudolf gróf vállalkozott a poroszok elleni keresztes hadjáratra,⁶² de fegyvereseiket nem vezették a tatárok ellen, ahogyan a Német Lovagrend sem tudott segítséget küldeni a halicsi fejedelemnek, mert a keresztes had poroszországi felvonulása még nem vetett véget a porosz háborúnak. 1255 végén a brandenburgi örgróf érkezett meg keresztes seregével Poroszországba, de a szokatlanul enyhe tél miatt a mocsaras, ingoványos földeken nem lehetett érdemi katonai akciókat folytatni. A brandenburgi keresztesek sem vonultak a lovagrendi területekről Halics-Volhínia földjére a tatárok ellen, hanem dolgavégezetlenül hazatértek.⁶³

Az 1254/55. évi tatár támadást és a nyugati segítség elmaradását követően Danyiil érzékelhetően távolságtartóbbá vált Róma és a latin kereszténység felé. 1257-ben ezt IV. Sándor nemcsak szóvá tette, de meg is fenyegette a halicsi uralkodót, ha nem veti alá magát a római egyháznak.⁶⁴ Ugyanakkor Danyiil nem fordított végérvényesen hátat a latin Európának, mert az Arany Horda belső hatalmi viszonyainak alakulása kiszámíthatatlanságot és bizonytalanságot okoztak, s nem lehetett tudni, mit hoz a jövő. 1255-ben meghalt Batu kán, 1257-ben pedig a káni méltóságban őt követő fia, Sartak is. Az Arany Horda belső meggyengülése Róma előtt sem maradt észrevétlen, így ezt kihasználva 1256 őszétől a pápa számos alkalommal hirdetett keresztes hadjáratot a baltikumi pogányok és a tatárok ellen.⁶⁵ Sartak után a hatalom a muszlim hitet követő Berke kán kezébe került, akinek hadvezérei, Nogáj és Telebuga 1258-ban betörték Volhíniába, majd Lengyelországba, és Chełm, majd Lublin érintésével a Visztula mentén Sandomierz alá értek. Danyiil Magyarországra menekült, de testvére és fiai kénytelenek voltak a tatárok oldalán hadba vonulni. Sandomierz elpusztítása után a tatárok

58 VMH I. Nr. 440.

59 PUB I, 1. Nr. 322.

60 Dusburg 89.

61 CDP I. Nr. 97.

62 Dusburg 92.; Annales Vindobonenses 250.

63 Dusburg 94.

64 VMPL I. Nr. 142., 143.

65 LUB I. Nr. 293. (1256. szeptember 16.), 311. (1257. augusztus 7.), 314. (1257. augusztus 8.), 323. (1258. május 11.) 326. (1258. augusztus 11.), 328. (1258. július 15.)

Krakkóra támadtak. Berke kán 1258/59-es hadjáratának eredményeként az összes orosz fejedelemség tatár iga alá került.⁶⁶ Ugyanekkor a tatárok Litvániába is betörték,⁶⁷ és IV. Sándor pápa egyik levele szerint valós veszélynek tűnt, hogy egészen a Német Lovagrend uralma alá tartozó területekig előre nyomulnak.⁶⁸ IV. Ince arról tájékoztatta a brandenburgi örgróft, hogy a tatárok Litvánia nagy részét feldúlták.⁶⁹ A Litvániát ért tatár támadáskor Mindaugas sem kapott segítséget a Német Lovagrendtől, s emiatt hűvösebbé vált a viszony a lovagok és a litván uralkodó között.⁷⁰ 1259 decemberében IV. Sándor pápa arra buzdította a Német Lovagrendet, hogy a tatárok ellen, akik számos lovagrendi testvért és sok keresztényt megöltek, szövetkezzen a szomszédos lengyel fejedelmekkel.⁷¹ 1260 januárjában IV. Sándor a tatároktól vagy a tatárok szolgálatában álló orosz fejedelmektől megszerzett és a jövőben meghódított földek urának nyilvánította a német szerzetes lovagokat, és e területeket Szent Péter tulajdonába és védelmébe vette.⁷² Ezzel együtt a Szentszék újból keresztes hadjáratot hirdetett a tatárok ellen, ami most visszhangra is talált, mert a pápa 1260. március 21-én kelt levele már arról számolt be, hogy Poroszországban összegyűlt egy keresztes sereg, amelyet arra szólított fel, hogy ismerje el vezérének a Német Lovagrendet.⁷³ Ugyanezen a napon egy másik levelében a Rend poroszországi tartományi mesterét kinevezte a tatárok ellen összegyűlt keresztes sereg parancsnokának.⁷⁴ Ez a katonai erő azonban nem lehetett számottevő, mert 1260 szeptemberében a pápa a római egyház minden érsekének, püspökének, apátjának, perjelének, dékánjának és klerikusának megparancsolta, hogy hirdessenek keresztes hadat a tatárok ellen, és ezzel támogassák a Német Lovagrendet.⁷⁵ Egy másik, 1260. szeptember 9-én írt oklevelében a cseh királyt is a tatárok elleni fellépésre ösztönözte.⁷⁶ A pápa felhívására keresztes hadjáratra összegyűltek azonban nem a tatárok ellen szálltak harcba, hanem az 1260 őszén újból fellázadt poroszok ellen vonultak hadba. Ez a második porosz felkelés sokkal nagyobb méreteket öltött, mint az első, és 1260-tól 1273-ig, közel másfél évtizedig tartott.⁷⁷ Ez idő alatt a pápaság huszonkét alkalommal szólított fel keresztes hadjáratra a felkelő és keresztény hitüket elhagyó poroszok ellen.⁷⁸ 1265 telén a braunschweigi herceg és a thüringiai tartománygróf, 1266-ban a brandenburgi örgróf, 1267-ben pedig II. Ottokár cseh király érkezett nagy hadsereggel Poroszországba.⁷⁹ A Német Lovagrend

66 Spuler 1940, 36.; Vásáry 1986, 95.

67 Baronas 2006, 9.; Dubonis 2015, 52.; Gudavičius 1998, 256–262.

68 PUB I,2. Nr. 82.

69 Regesta Lithuaniae I. Nr. 359.

70 Dubonis 2015, 52.

71 Preussische Regesten Nr. 607.

72 PUB I,2. Nr. 89.

73 PUB I,2. Nr. 98.

74 PUB I,2. Nr. 99.

75 PUB I,2. Nr. 110., 113.

76 Preussische Regesten Nr. 631.

77 Pósán 2015. 61–66.

78 Tumler 1955, 256.

79 Dusburg 116–117.; Annales Vindobonenses 250.

magától értetődően elsősorban a saját uralmi területén kitört lázadás leverésére koncentrált, a Szentszék azonban a pogány porosz felkelés mellett a tatárok elleni fellépés fontosságát sem tévesztette szem elől. 1261. április 8-án arra szólította fel Lengyelország, Kujávia és a poroszországi Kulm püspökeit, hogy a tatárok ellen összegyülekezett keresztések vezetését a Német Lovagrendre bízzák, aki a hitehagyott és hűtlen poroszokat saját fegyvereseivel verje le, és a keresztéseket vezesse a mongolok ellen.⁸⁰ Egy év leforgása alatt azonban Rómában megváltozott az ügyek fontossági sorrendje. 1262. január 3-án IV. Orbán pápa apostoli legátusnak nevezte ki a poroszországi Ermland tartomány püspökét, s megbízta, hogy mindenben támogassa a lovagrendet a pogányokkal szemben úgy, hogy a porosz felkelés leverését követően a lovagok a kereszties hadat fordítsák a tatárok ellen, és mindaddig hadakozzanak, amíg a tatárok többé már nem jelentenek veszélyt a keresztényekre.⁸¹

A következő esztendőben még rosszabbra fordult a helyzet, mert 1263. augusztus 5-én a litván nagyfejedelem politikájával elégedetlen összeesküvők meggyilkolták Mindaugast és az udvarában tartózkodó két fiát, Ruklyst és Repekist, ami a latin keresztény litván királyság végét is jelentette.⁸² Litvániában harminc évig tartó hatalmi harc tört ki.⁸³ Ilyen fejlemények után 1264. június 4-én IV. Orbán pápa felhatalmazta a cseh királyt, hogy hadat vezessen a schismatikus ruszok és a pogánysághoz visszatért litvánok ellen, akik a kereszténység ellenségei és a tatárokkal együtt fenyegetik Lengyelországot és Poroszországot.⁸⁴ Ebben az évben meghalt Danyiil halicsi fejedelem, így a pápai politika szempontjából Litvániához hasonlóan ez a terület is elveszett. Utódai rendszeresen az Arany Horda oldalán állítottak ki segédcapatokat, és vettek részt Litvánia (1275, 1277), Lengyelország (1279, 1280/81, 1286, 1289) és Magyarország (1285) elleni tatár támadásokban.⁸⁵ A cseh király 1267. évi poroszok elleni sikertelen hadjáratát követően egy 1268. január 20-án kelt oklevelében a pápa arra buzdította II. Ottokár királyt, hogy vezessen hadat a tatárok és a litvánok ellen, és szerezze vissza a hitehagyottaktól a litván koronát.⁸⁶ IV. Kelemen pápa egy másik levelében (1268. január 26.) hozzájárulását adta ahhoz, hogy ha a cseh király hadba száll a tatárok és litvánok ellen, a pogányoktól elfoglalt földeket megtartsa, azokról ő rendelkezzen.⁸⁷ A Német Lovagrend a porosz felkelést Dietrich meißeni őrgróf 1272-ben Poroszországba vezetett kereszties hadának segítségével tudta legyőzni. 1273-ban a lovagrend uralma alatti területeken befejeződtek a harcok.⁸⁸ A pogány támadások veszélye azonban még így sem szűnt meg. 1277-ben egy fosztogató litván sereg tört be Poroszországba, és egészen a

80 PUB I,2. Nr. 134.

81 PUB I,2. Nr. 154.

82 Regesta Lithuaniae I. Nr. 405.

83 Pasuto 1959, 383.

84 PUB I,2. Nr. 222.

85 Font 1998, 122., 135.

86 PUB I,2. Nr. 279.

87 PUB I,2. Nr. 281.

88 Dusburg 116–117.

Visztuláig feldúlta a Német Lovagrend országát.⁸⁹ Az 1270-es évek második felétől a korábbi tatár veszély helyébe a pogány litván támadások jelentettek egyre gyakoribb és komolyabb veszélyt a katolikus Európa északkeleti részén a lengyel és a német lovagrendi területekre. A porosz–litván határvidéken az 1280-as évektől szinte mindennapossá váltak a csatározások, rablóhadjáratok.⁹⁰ A tatárokkal kapcsolatban viszont egyre kevesebb lett a hír; a pápai, lengyel vagy lovagrendi oklevelekben, évkönyvekben, krónikákban a korábbi időkkel összehasonlítva jóval kevesebb figyelem irányult rájuk. A gyérülő híradások szerint a tatárok igyekeztek akadályozni a litván hatalom újbóli egységesülését és megerősödését, és több támadást is indítottak Litvánia ellen (1274, 1279, 1289), de érdemi sikert egyik hadjáratuk sem eredményezett.⁹¹ A litván területeken a 13/14. század fordulóján Vitenis fejedelem (1295–1315) épített ki újból erős nagyfejedelmi hatalmat. Utóda, Gediminas (1315–1341) már nagyarányú hódításokba kezdett az Arany Horda fennhatóságát elismerő orosz fejedelemségek ellen.⁹² A 14. századi poroszországi krónikás, Peter von Dusburg szerint a 13. század végétől a Német Lovagrend számára a pogány fenyegetést már nem a tatárok, hanem a litvánok jelentették. 1293-ban, 1294-ben és 1297-ben is támadásokat vezettek a lovagrendi területek ellen.⁹³

Hivatkozott irodalom

FORRÁSOK

- Annales Vindobonenses.** Annales Vindobonenses. In Theodor Hirsch – Max Töppen – Ernst Strehlke (Hrsg.): *Scriptores rerum Prussicarum, Bd. I. Hirzel*, Leipzig, 1861. 249–252.
- Canonici Sambiensis.** Canonici Sambiensis. In Theodor Hirsch – Max Töppen – Ernst Strehlke (Hrsg.): *Scriptores rerum Prussicarum, Bd. I. Hirzel*, Leipzig, 1861. 272–290.
- CDS VII,1.** Colmer Grünhagen (Hrsg.): *Codex diplomaticus Silesiae Bd. VII. Regesten und schlesischen Geschichte, Teil 1: Bis zum Jahre 1250*. Josef Max & Comp., Breslau, 1884.

89 Canonici Sambiensis 282.

90 Dusburg 140–162.

91 Regesta Lithuaniae I. Nr. 521., 566., 683.

92 Jurginis 1996, 10.

93 Dusburg 155., 156., 163.

- CDP I.** Johannes Voigt (Hrsg.): *Codex diplomaticus Prussicus, Tom. I.* Gebrüder Vorträger, Königsberg, 1836.
- Dusburg 1861.** Petri de Dusburg: *Chronica terrae Prussiae.* In Theodor Hirsch – Max Töppen – Ernst Strehlke (Hrsg.): *Scriptores rerum Prussicarum, Bd. I.* Hirzel, Leipzig, 1861. 21–269.
- HRM.** Alekszandr I. Turgenyev (ed.): *Historica Russiae monumenta ex antiquis exterarum gentium archivis et bibliothecis deprompta.* Eduard Prats, St. Peterburg, 1842.
- LUB I.** Friedrich Georg von Bunge (Hrsg.): *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch, Bd. I.* Commission bei Kluge und Ströhm, Reval, 1853.
- Matthaei Parisiensis.** Henry Richards Luard (ed.): *Matthaei Parisiensis Chronica Maiora.* Longman & Company, London, 1882.
- MGH SS XXII.** Georg Heinrich Pertz (Hrsg.): *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Bd. XXII.* Hahn, Hannover, 1872.
- MGH SS XXVI.** Georg Heinrich Pertz (Hrsg.): *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Bd. XXVI.* Hahn, Hannover, 1882.
- MHP I.** August Theiner (ed.): *Monumenta Historica Poloniae, Tom. I. (1217–1400).* Typis Vaticanis, Romae, 1860.
- Preussische Regesten.** Max Perlbach (Hrsg.): *Preussische Regesten bis zum Ausgange des 13. Jahrhunderts.* Beyer, Königsberg, 1876.
- PUB I,1.** Rudolf Philippi – Carl Peter Woelky (Hrsg.): *Preußisches Urkundenbuch, Politische Abtheilung Bd. I. Teil 1.* Hartungsche Verlagsdruckerei, Königsberg, 1882.
- PUB I,2.** August Seraphin (Hrsg.): *Preußisches Urkundenbuch, Politische Abteilung Bd. I. Teil 2.* Hartungsche Verlagsdruckerei, Königsberg, 1909.
- Regesta Lithuaniae.** *Regesta Lithuaniae ab origine usque ad magni ducatus cum regno poloniae unionem, Tom. I.* Ed. Henryk Paszkiewicz, Societas Mianowskianae Patronas studiorum liberalium, Varsoviae, 1930.
- Reimchronik.** *Livländische Reimchronik.* Hg. Leo Meyer. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn, 1876.
- Vita Sanctae Hedvigis.** Aleksander Semkowicz (ed.): *Vita Snaetae Hedvigis.* In Nakładem Akademii Umiejetności w Krakowie (Hrsg.): *Monumenta Poloniae Historica, Bd. IV.* Komisie Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, Lwów 1884. 501–655.
- VMH I.** *Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, Tom I.* Ed. August Theiner. Typis Vaticanis, Romae, 1859.
- VMPL I.** *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, Tom. I.* Ed. August Theiner. Typis Vaticanis, Romae, 1860.

Monográfiák, tanulmánykötetek, tanulmányok

- Bar 2020.** Přemysl Bar: Eine (un)genutzte Gelegenheit? Die Polnisch-litauische Union und der Deutsche Orden auf dem Konstanzer Konzil (1414–1418). In Helmut Flache-necker (Hrsg.): *Der Deutsche Orden auf dem Konstanzer Konzil. Pläne – Strategien – Erwartungen*. VDG, Würzburg, 2020. 89–106.
- Baronas 2006.** Darius Baronas: The Encounter between forest Lithuanians and steppe Tatars in the time of Mindaugas. *Lithuanian Historical Studies* 11. (2006) 1–16.
- Bartoniak 1987.** Bartoniak Emma: *A magyar királykoronázások története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- Berichte 1961.** Hans Koeppen (Hrsg.): *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie Bd. II*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1961.
- Borchardt 2001.** Karl Borchardt: The Templars in Central Europe. In Zsolt Hunyadi – József Laszlovszky (eds.): *The Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. CEU, Budapest, 2001. 233–244.
- B. Szabó 2014.** B. Szabó János: *A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország*. Corvina, Budapest, 2007.
- Chambers 1979.** James Chambers: *The Devil's Horsemen: The Mongol Invasion of Europe*. Atheneum, New York, 1979.
- Dubonis 2015.** Artūras Dubonis: The Origins of Statehood. In Adomas Butrimas – Rūta Janonienė – Tojana Račiūnaitė (eds.): *The Lithuanian Millennium. History, Art and Culture*. Vilnius Academy of Arts Press, Vilnius, 2015. 45–55.
- Fennell 1973.** John Fennell: Andrej Jaroslavič and the Struggle for Power in 1252: An Investigation of the Sources. *Russia mediaevalis* 1. (1973) 49–63.
- Font 1998.** Font Márta: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Balassi – University Press, Budapest-Pécs, 1998.
- Font 2005.** Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 21.) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2005.
- Gładysz 2012.** Mikołaj Gładysz: *The Forgotten Crusaders. Poland and the Crusader Movement in the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Brill, Leiden–Boston, 2012.
- Gudavičius 1998.** Edvardas Gudavičius: *Mindaugas*. Žara, Vilnius, 1998.
- Hellmann 1954.** Manfred Hellmann: *Das Lettenland im Mittelalter. Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammesgeschichte, insbesondere Lettgallen*. Böhlau, Münster–Köln, 1954.
- Hocij 1954.** Mychajlo Hocij: Die Krone des Mindaugas. *Zeitschrift für Ostforschung* 3. (1954) 397–415.
- Hoensch 1989.** Jörg K. Hoensch: *Přemysl Ottokar II. von Böhmen. Der goldene König*. Styria, Graz–Wien–Köln, 1989.
- Hunyadi 2019.** Zsolt Hunyadi: Military-religions Orders and the Mongols around the Mid-13th Century. *Studia Uraloaltaica* 53. (2019) 111–124.

- Ivinskis 1954.** Zenonas Ivinskis: Mindaugas und seine Krone. *Zeitschrift für Ostforschung* 3. (1954) 360–386.
- Jackson 2014.** Peter Jackson: *The Mongols and the West, 1221–1410*. Routledge, New York, 2014.
- Jasiński 1991.** Tomasz Jasiński: Zur Frage der Teilnahme des Deutschen Ordens an der Schlacht von Wahlstatt. In Ulrich Schmilewski (Hrsg.): *Wahlstatt 1241. Beiträge zur Mongolenschlacht bei Liegnitz und zu ihrem Nachwirkungen*. Gottlieb Korn, Würzburg, 1991. 117–127.
- Jähnig 2015.** Bernhart Jähnig: The List of Dignitaries and Officials of the Teutonic Order in Prussia. In Roman Czaja, Andrzej Radzimiński (eds.): *The Teutonic Order in Prussia and Livonia. The political and ecclesiastical Structures 13th–16th century*. Böhlau–TNT, Toruń, 2015. 291–345.
- Jurginis 1996.** Juozas Jurginis: Die auswärtigen Beziehungen Litauens am Ausgang des Mittelalters. In Carsten Kumke (Hrsg.): *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte Bd. 52*. Harrassowitz, Berlin, 1996. 7–14.
- Lerche 1912.** Aloys Lerche: *Die territoriale Entwicklung der schlesischen Johanniter-Kommenden Gross-Tinz, Beilau, Lossen und Alt-Zülz bis zum Jahre 1333*. Fleischmann, Breslau, 1912.
- Militzer 2005.** Klaus Militzer: *Die Geschichte des Deutschen Ordens*. Kohlhammer, Stuttgart, 2005.
- Nowak 1983.** Zenon Hubert Nowak: Der Anteil der Ritterorden an der preußischen Mission. *Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica* 1. (1983) 79–91.
- Ostrowski 1990.** Donald Ostrowski: Second-Redaction Additions in Carpini's *Ystoria Mongolorum*. *Harvard Ukrainian Studies* 14. (1990) 522–550.
- Pasuto 1959.** Vlagyimir T. Pasuto: *Obrazovanyie Litovszkovo Goszudarsztva*. Akagyemija Nauk, Moszkva, 1959.
- Patze 1973.** Hans Patze: Der Frieden von Christburg vom Jahre 1249. In Helmut Beumann (Hrsg.): *Heidenmission und Kreuzzugsgedanke in der deutschen Ostpolitik des Mittelalters*. (Wege der Forschung 7.) Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1963. 417–483.
- Powierski 1996.** Jan Powierski: Die Ritterorden im mittelalterlichen Polen. In Leszek Kajzer – Henryk Paner (eds.): *Castle and Church*. The Archaeological Museum in Gdańsk, Gdańsk, 1996. 151–163.
- Pósán 1996.** Pósán László: *A Német Lovagrend története a 13. században*. Multiplex Media–Debrecen University Press, Debrecen, 1996.
- Pósán 2016.** László Pósán: Der Konflikt zwischen dem Deutschen Orden und dem polnisch-litauischen Staat auf dem Konstanzer Konzil. In Attila Bárány (Hrsg.): *Das Konzil von Konstanz und Ungarn*. „Lendület” Forschungsgruppe, Debrecen, 2016. 65–84.
- Pósán 2019.** László Pósán: Das Verhältnis zwischen dem Deutschen Ordens und den siebenbürgischen Bischöfen im Burzenland (1211–1225). *Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica* 24. (2019) 39–90.

- Pósán 2020.** László Pósán: Die politischen Bestrebungen und Ziele Polen – Litauens auf dem Konstanzer Konzil. In Helmut Flachenecker (Hrsg.): *Der Deutsche Orden auf dem Konstanzer Konzil*. VDG, Würzburg, 2020. 89–106.
- Pósán 2021.** László Pósán: *Hungary and the Teutonic Order in the Middle Ages*. (Arpadiana VI.) Research Centre for the Humanities, Budapest, 2021.
- Prinz-Aus der Wiesche 2004.** Julia Prinz-Aus der Wiesche: *Die Russisch-Orthodoxe Kirche im Mittelalterlichen Pskov*. Harrassowitz, Wiesbaden, 2004.
- Ruotsalo 2001.** Antti Ruotsalo: *Europeans and Mongols in the Middle of the Thirteenth Century. Encountering the Other*. Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki, 2001.
- Sarnowsky 1994.** Jürgen Sarnowsky: The Teutonic Order Confronts Mongols and Turks. In Malcolm Barber (ed.): *The Military Orders Fighting for the Faith and Caring for the Sick*. Ashgate, Aldershot 1994. 253–262.
- Sarnowsky 2007.** Jürgen Sarnowsky: *Der Deutsche Orden*. C.H.Beck, München 2007.
- Szcześniak 1956.** Boleslaw Szcześniak: The Mission of Giovanni de Plano Carpini and Benedict the Pole of Vratislavia to Halicz. *Journal of Ecclesiastical History* 7. (1956) 12–20.
- Selart 2007.** Anti Selart: *Livland und die Rus' im 13. Jahrhundert*. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 21) Böhlau, Köln–Weimar–Wien 2007.
- Spuler 1940.** Bertold Spuler: Die Aussenpolitik der Goldenen Horde. Die Horde als Großmacht in Osteuropa und Vorderasien. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 5. (1940) 1–75., 279–365.
- Strakosch-Grassmann 1893.** Gustav Strakosch-Grassmann: *Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242*. Wagner, Innsbruck, 1893.
- Tumler 1955.** Marian Tumler: *Der Deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400. Mit einem Abriss der Geschichte von 1400 bis zur neuesten Zeit*. Panorama, Wien, 1955.
- Vásáry 1986.** Vásáry István: *Az Arany Horda*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1986.
- Weise 1964.** Erich Weise: Der Heidenkampf des Deutschen Ordens. *Zeitschrift für Ostforschung* 12. (1964) 622–672.
- Wenskus 1986.** Reinhard Wenskus: Über die Bedeutung der Christburger Vertrages für die Rechts- und Verfassungsgeschichte Preußenlandes. In Reinhard Wenskus: *Ausgewählte Aufsätze zum frühen und preußischen Mittelalter. Festgabe zu seinem 70. Geburtstag*. Hrsg. Hans Patze. Thorbecke, Sigmaringen, 1986. 391–412.
- Winter 1960.** Eduard Winter: *Russland und das Papsttum, Teil 1: Von der Christianisierung bis zu den Anfängen der Aufklärung*. (Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas) Akademie Verlag, Berlin, 1960.

ABSTRACT

The Teutonic Order and the Tatars in the 13th century

This study covers the northeastern region of Latin Christendom (Lithuania, Prussia, Poland, territories of the Teutonic Knights) and the Russian principalities (Halych, Volyn Oblast, Vladimir, Novgorod) during the period of the Mongol invasions. The rise of the Teutonic Knights, the power relations in the region and the sources of papal power are explored. In the shadow of the Tatar Golden Horde, the Order of the Knights fought in the crusades against the pagan Prussians and against the Russian princes who were dependent on the Tatars. From the end of the 13th century, however, the pagan threat to the Teutonic Knights was no longer posed by the Tatars, but by the formerly allied Lithuanians.

KEYWORDS: Teutonic Knights, Tatars, papal power, Lithuania, Prussia, Russian principalities, Golden Horde